

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ

Σάν μιά νεάνις πού φορεῖ πλατύ φουστάνι

ανέκδοτο κείμενο

Επιμέλεια - υπομνηματισμός: Γιώργης Γιατρομανωλάκης

Σημείωμα για την ταυτότητα του κειμένου

Το παρόν κείμενο του Ανδρέα Εμπειρικού αποτελεί μέρος του αυτοαναλυτικού γραπτού «Our Dominions Beyond the Seas ή Η Βίωσις των Στίχων», που ανήκε αρχικά στα *Γραπτά ή Προσωπική Μυθολογία (1936-1946)*. Ο Εμπειρικός δεν συμπεριέλαβε το «Our Dominions» στην έκδοση των *Γραπτών (Δίφρος, Αθήνα 1960)*. Γνωρίζουμε πάντως πως το συγκεκριμένο κείμενο, έτοιμο όπως ήταν για δημοσίευση, απασχολούσε συνεχώς τον ποιητή. Μέρος τού «Our Dominions» έχει δημοσιευθεί στον *Πολίτη (Δεκ. 1998)*.

Το «Our Dominions Beyond the Seas ή Η Βίωσις των Στίχων» είναι ένα ιδιαίτερα εκτεταμένο κείμενο, όπου εφαρμόζεται η υπερρεαλιστική πρακτική της ανάλυσης των στίχων και της διερεύνησης του συνειρμικού τους υποστρώματος. Στην πρακτική αυτή της ανάλυσης, ο Εμπειρικός προσθέτει ένα επιπλέον στάδιο, τη σύνθεση, από τα στοιχεία που προκύπτουν από την ανάλυση, ενός νέου ποιήματος. Το κείμενο αποτελείται από τέσσερα μέρη, το καθένα από τα οποία ξεκινά με ένα αυτόματο ποίημα και έχει τη μορφή: ποίημα-ανάλυμα-σύνθεμα. Το απόσπασμα που δημοσιεύεται εδώ προέρχεται από το «ανάλυμα» του τρίτου μέρους του γραπτού· και ειδικότερα την ανάλυση του στίχου «Σαν μια νεάνις που φορεί πλατύ φουστάνι». Ξεκινώντας από τον στίχο αυτό, ο Εμπειρικός αναπολεί τις γυναίκες των υπερρεαλιστών: τη σύζυγο του Μπρετόν, ζωγράφο Jacqueline Lamba (για την οποία γράφεται «Η νύχτα του Ηλιοτροπίου»), τη Nusch Éluard (γεννημένη στη Μυλούζη, μέρος τότε της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, ηθοποιό, μοντέλο και ακροβάτιδα, μούσα των υπερρεαλιστών, συχνά φωτογραφημένη από τον Man Ray) και τη θρυλική Gala Dali (ρωσίδα, γεννημένη στο Καζάν του σημερινού ρωσικού Ταταρστάν, σύζυγο του ζωγράφου και πρώην γυναίκα του Éluard). Μέσω της αναπόλησης των όμορφων και επιβλητικών αυτών γυναικών, ο Εμπειρικός αναφέρεται, για μοναδική φορά στο έργο του, στην εποχή που σύχναζε στο καφέ της Place Blanche και στη σχέση του με τα μέλη της υπερρεαλιστικής ομάδας. Το απόσπασμα τελειώνει με έναν ύμνο στη σύζυγό του, την εποχή της συγγραφής του κειμένου, το 1942, ποιήτρια Μάτση Χατζηλαζάρου –βλ. Μάτση Χατζηλαζάρου, *Γράμματα από το Παρίσι στον Ανδρέα Εμπειρικό (1946-1947) και 4 ανέκδοτα ποιήματα της ίδιας περιόδου*, εισ.-υπομν.-επιμ. Χρήστος Δανιήλ, Άγρα, Αθήνα 2013–, που εντάσσεται έτσι και αυτή στις συζύγους των υπερρεαλιστών, ούσα και η ίδια υπερρεαλίστρια ποιήτρια, ως η «μεγαλύτερη ποιήτρια της νεώτερης Ελλάδας».

Λεωνίδας Εμπειρικός

Ι Γιάννης Ευαγγελίδης: γνωστός σχεδιαστής μόδας, με καριέρα στην Ευρώπη και την Αμερική· πρώτος αξιοποιεί στοιχεία της ελληνικής τέχνης (αρχαίας και λαϊκής) και οι δημιουργίες του γίνονται εξώφυλλο στο γερμανικό περιοδικό *Sie und Er*: μοντέλα του σχεδιάζει ο Νίκος Εγγονόπουλος.

Σάν μιά νεάνις πού φορεῖ πλατύ φουστάνι

Ἄπ' ὅλα τὰ φουστάνια προτιμῶ τὰ πλατειά καί τὰ μακρυά.

Τά κοντά μου ἀρέσουν περισσότερο ἀπό τὰ ἄλλα, μόνον ὅταν τὰ φοροῦν κορίτσια κάτω τῶν 17 ἐτῶν.

Ἀπό τό κρινολίνο τοῦ 19ου ἕως τὰ πλατειά καί μακρυά φουστάνια τοῦ 1939, καί τὰ σημερινά τοῦ Παρισιοῦ καί τῆς Ἀμερικῆς, καί αὐτά τὰ ἐξαισία πολύπτυχα, βαθειά φορέματα τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ ἀθηναίου Εὐαγγελίδη,¹ ὅλα ἀσκοῦν ἐπάνω μου μιά μεγάλη γοητεία. Παραβάλλω καμιά φορά αὐτά τὰ φορέματα μέ τίς ἀπαίσιες στενοφούστανες μόδες τοῦ 1908-1911, ἢ μέ τίς ἀκόμη πιό φρικτές μόδες τοῦ 1921-1926, καί ἀνατριχιάζω σκεπτόμενος ὅτι μπόρεσαν, ὄχι μόνον οἱ γυναῖκες ἀλλά καί οἱ ἄνδρες τῶν ἐποχῶν ἐκείνων, νά ἀνεχθοῦν αὐτά τὰ τρομερά πράγματα, ἰδίως τὰ χαμηλόμεσα καί κοντοφούστανα κατασκευάσματα τοῦ 1921-26, πού εἶναι, νομίζω, τὰ ἀσχημότερα φορέματα πού ἐκάλυψαν ποτέ τό σῶμα τῆς γυναίκας.

Ἀντιθέτως, τὰ ἄλλα, ἐκ τῶν ὁποίων πολλά οὐσιαστικῶς δέν ντύνουν ἀλλά γδύνουν τήν γυναῖκα, καί ἄλλα τήν ντύνουν ἐπίτηδες γιά νά γδυθῆ, γιά νά γυμνωθῆ, γιά νά ἀποκαλυφθῆ πληρέστερα ἐν καιρῶ μονάχη της, ἢ ἀπό τούς ἄλλους, ἐνῶ ἄλλα πάλι τήν ντύνουν μόνο καί μόνο γιά νά καταστήσουν τὰ θέλητρά της πιό ἐμφανῆ, πιό ἀνάγλυφα, ἢ, τότε, πιό μυστηριώδη, πραγματοποιοῦν, λέγω, τὰ φορέματα αὐτά μιά μεγάλη ποίησι πλαστική πού εἶναι ὄχι μονάχα γοητευτική ἀλλά βαθειά, βαθύτατα συγκλονιστική καί, θά προσθέσω, χειροπιαστά ἡδονική ὄχι μονάχα στήν ἀφή μά καί στό μάτι.

Καθώς γράφω αὐτές τίς γραμμές ἀναρίθμητα φιγουρίνια-φιγοῦρες, ἐνσαρκωμένα ἀπό γυναῖκες καί νεάνιδες, περνοῦν ἐμπρός στά μάτια μου. Νά τὰ περιγράψω ὅλα θά ἐχρειάζοντο τόμοι ὀλόκληροι. Ἴδού, ὅμως, μερικά.

I. Η Nush Éluard,

μέ τό φόρεμα πού φοροῦσε ἓνα βράδου στό ἐντευκτήριο τῶν ὑπερρεαλιστῶν
στήν Place Blanche, στό Παρίσι. Τό φόρεμα ἦτο ὡραῖο ἀλλά ἡ ἴδια ἦτο
ἀκόμη ὡραιότερα. Οὐσιαστικῶς αὐτή ἔδιδε ὁμορφιά στό φόρεμα καί τό φόρεμα
μέ χίλιους ἀνεξιχνίαστους τρόπους ὑπεγράμμιζε τά θέλητρά της.

Τώρα βλέπω τήν Nush νά μπαίνει σέ ἓνα ταξί. Κατά τήν διαδρομή ὁ Éluard
καί ἐγώ συζητούσαμε περί μυρωδικῶν καί δέν ξέρω πῶς, οὔτε θυμᾶμαι ὡς πρός τί,
ἔγινε λόγος καί περί τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Nush ἦτο συνήθως σιωπηλή. Ἀντιθέτως ὁ ἄντρας της καί ἐγώ εἴμεθα ὁμιλητικοί.

Μιά μέρα πού πῆγα στό σπίτι του γιά μιά ἢ δύο ὥρες, κάθησα ἐπτά κουβεντιάζοντας.

Ἡ σιωπηλή γοητεία ἔχει ἡ Nush, ἄλλη τόση λαλοῦσα ἔχει

ὁ Éluard, ὁ μέγας καί ἐξαισίος αὐτός λυρικός τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ,

μέ τήν μισοσβησμένη φωνή ἀλλά τήν γόησσα ἔκφρασι.

Ἄν ἐξαιρέσω τόν Breton, δέν ξέρω ἂν συνήντησα πιά γοητευτικόν ὁμιλητή.

2. Η Jacqueline Breton.

Τήν βλέπω ὅπως καθόταν ἢ ὅπως στεκόταν στό πλευρό τοῦ μέγιστου ποιητῆ καί πρωτομάστορα τοῦ ὑπερρεαλιστικοῦ μας κόσμου, μέ τά σκουῖρα ἢ κατάμαυρα φορέματά της πού τήν ἔκαναν νά φαίνεται ἀκόμη πιά ξανθή καί νά μοιάζει ὤρες-ὤρες σάν γοργόνα δίπλα στό λιοντάρι-Ἀρχάγγελο ἄντρα της, πού ἔχει για πύρινη ρομφαία τή λαλιά του καί ἀντί γιά φωτοστέφανο τά μάτια τοῦ Διονύσου. Τό μικρό καφενεῖο τῆς Place Blanche, ὅπου μαζευόμεθα τά ἀπογεύματα καί τά βράδια, ὅταν ἔμπαινε ὁ Breton, μετεβάλλετο κάθε φορά σέ γῆ καί οὐρανό, ὅπου ἐπάλλοντο καί ἐδонуῦντο ὅλες οἱ χορδές τῆς οἰκουμένης.

Lâchez tout. Partez sur les routes.

*La poésie doit être convulsive.*² Στό ἀλησμόνητο σπίτι τοῦ ποιητῆ τῆς *Nadja* καί τοῦ Ἀστερόεντος Πύργου,³ ἀνάμεσα στά ἀντικείμενα, στούς πίνακες καί στά βιβλία ὑπάρχει μιά φωτογραφία σέ θέσι διαλεχτή.

Εἶναι ἡ Jacqueline μέ φόρεμα ἀπό τή μέση καί κάτω, καί μέ τά ωραῖα στήθη της ὀλότελα γυμνά.

2 Κλασικά ἀποφθέγματα των θεωρητικῶν του υπερρεαλισμοῦ.

3 Πρόκειται για πολύ γνωστά ἔργα του A. Breton. Ὁ Ἀστερόεις πύργος (*Le Château étoilé*) ἀποτελεῖ μέρος του *L'Amour fou*.

3. Gala Dali,

ή πρώην γυναίκα του Éluard. Τήν βλέπω νά κάθεται στό σαλόνι του άνδρός της ντυμένη μέ μία μακριά λευκή ρόμπα, μέ όλες τίς προμετωπίδες τών Παρισινών έφημερίδων τυπωμένες σέ όλη τήν έπιφάνεια του ύφάσματος.

Ό Salvador Dali φλεγόμενος, όπως πάντα, από ένα συθέμελο καί ήφαιστειώδες πάθος, μου μιλούσε περί σαδισμού καί θρησκείας. Έτσι όπως καθόταν άπέναντί μου, φορώντας μία σκούρα κόκκινη ρόμπα κάτω από τήν όποία ξεμυτίζανε οί λουστρινένιες παντουφλες του, φάνταζε σάν φανατικός ποντίφηκας φανατικής θρησκείας.

Η Gala Dali, σέ μικρή απόσταση από μάς, ήκουε τή συζήτηση κι έμοιαζε, έτσι όπως ήτο τυλιγμένη στους τίτλους τών Παρισινών έφημερίδων, σάν ζωντανός δέκτης, τηλεγραφικός μαζί καί πυθικός, τών πυριφλεγών ρημάτων πού έβγαιναν όχι μόνο από τήν διάνοια του ίσπανου ύπερρεαλιστή, μά καί από τά σπλάχνα τής ψυχής του. Άπέναντι, στον τοίχο, μάς κοίταζε ένας πίνακας του Κύρικο καί ένας θαυμάσιος Dali -ό γνωστός «Μέγας Αύνανιστής» του.⁴

4 «Le grand Masturbateur» (1929). Διάσημη «αυτοπροσωπογραφία» του ζωγράφου, που παραπέμπει στις ερωτικές επιθυμίες και φοβίες του Dali και της Gala στην αρχή της γνωριμίας τους.

4. Ἡ Μάτση.

Εἶναι ἡ Μαρία τῶν *Τεκταινομένων*,⁵ δηλαδή ἡ γυναίκα μου. Τὴν βλέπω νὰ στέκεται ὀρθή ἀπέναντί μου, κάτω ἀπὸ μιά καμάρα ἐνὸς δωματίου στό Μπούρτζι.

Εἶναι ἀκουμπισμένη στά σίδερα ἐνὸς μικροῦ μπαλκονιοῦ καί φορεῖ ἓνα λεπτό, σχεδόν διαφανές νυκτικό, μακρὺ ἕως τὰ πόδια, μέ μιά στενή κορδέλλα ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα στή μέση, ἀκριβῶς ὅπως ἐμφανίζεται σέ μιά φωτογραφία πού τῆς τράβηξα μέσα σέ ἓνα δωμάτιο τοῦ παλιοῦ φρουρίου. Ἡ ἐλκυστική καί πολυτάλαντη αὐτὴ κοπέλλα στέκει καί μέ κοιτάζει μέ τὸ κεφάλι ἐλαφρὰ γερμένο ἀπὸ τὴ μιά πλευρά.

Ὁ ἄνεμος παίζει μέ τὰ μαλλιά τῆς καί μέ τὸ φόρεμά τῆς πού ἀφήνει νὰ διαφαίνονται, κάτω ἀπὸ τὸ λεπτό ὕφασμα, τὰ στήθη τῆς καί ἄλλες ἄρμονικὲς καμπύλες καί ὠραῖα σχήματα τοῦ σώματός τῆς, κατὰ τρόπον ἐντόνως λυρικόν. Πίσω ἡ θάλασσα καί ὁ οὐρανός προσδίδουν μιά σημασία ἰδιαίτερη στήν φωτογραφία καί στήν εἰκόνα πού διατηρῶ ὀλοζώντανη στό νοῦ μου, γιατί δένουν τέλεια μέ τὴν ψυχολογικὴ συγκρότηση τῆς Μάτσης, πού εἶναι μιά ἀπὸ τίς ἐλάχιστες γυναῖκες πού καταλαβαίνουν οὐσιαστικά ὄχι μόνο τὴ θάλασσα ἀλλὰ καί ὀλόκληρη τὴ φύσι. Δράττομαι μάλιστα τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ ὅτι ἡ γυναίκα μου εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ μεγαλύτερη ποιήτρια τῆς νεώτερης Ἑλλάδας.

⁵ Ανέκδοτο κείμενο των *Γραπτών* του 1940. Βλ. Νίκος Σιγάλας, *Ο Ανδρέας Εμπειρικός και η ιστορία του ελληνικού υπερρεαλισμού*, Ἄγρα, Αθήνα 2012, σ. 287-291.

Φωτ. σ. 5: Ο Ανδρέας Εμπειρικός φωτογραφημένος από τη Μάτση Χατζηλαζάρου.

Φωτ. σ. 12: Η Μάτση Χατζηλαζάρου φωτογραφημένη από τον Ανδρέα Εμπειρικό (Μπούρτζι του Ναυπλίου, Ιούνιος 1940, αρχείο Μάτσης Χατζηλαζάρου, Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη).